

TEOLOGIJA – JAVNO LICE VJERE

Stjepan KUŠAR
Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242, 10 000 Zagreb
stjepan.kusar@gmail.com

»Obljetnice su proslava decimalnog sustava« – znao je koji put s njemu tipičnom dozom blage ironije primijetiti profesor Vjekoslav Bajsić kad su na redu bile obljetnice. Njegov kolega profesor Tomislav Šagi-Bunić vjerojatno se s tim nije slagao. To smijemo pretpostaviti pogotovo ako imamo u vidu njegovu nezamjenjivu ulogu u pripremi dokumenta hrvatskih biskupa u povodu proslave 13 stoljeća kršćanstva u Hrvata sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Kako god stajalo s tom razlikom između obojice, onima koji su nastavili njihov rad na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu obljetnica njihova odlaska s ovoga svijeta bila je prigoda da se, ne samo iz pijeteta, prisjete njih kao osoba, kolega i nezamjenjivih aktera crkvenog i teološkog života u nas u vremenu nakon Drugoga vatikanskog koncila. I s pravom. Jer njihov doprinos – ovdje ne kanimo govoriti o drugima čiji je doprinos, također, ne manje važan – pritom je nezaobilazan, koliko god se vrijeme (tj. ljudi u vremenu) brzo mijenjalo i prijetilo da čak i ono nedavno prošlo gurne u zapećak zaborava.

Na ovome mjestu i u ovoj prilici čini nam se važnim i primjerenim inzistirati ne na razlikama dvojice spomenutih profesora nego na onome što se može uočiti i razumjeti kao *jedna* njihova zajednička crta. Zasigurno ih ima više, ali o tome će se, vjerujemo, bolje izjasniti kompetentniji negoli je to potpisnik ovih redaka. Imajući u vidu ponajprije glavno mjesto njihova djelovanja – teološki fakultet – mislimo da se smije reći kako im je temeljni zajednički interes bila kršćanska vjera i to kako forma i stil života tako i kao predmet promišljanja i proučavanja, u povijesnom i u sustavnom vidu. To što je jedan bio na Katedri za filozofiju, a drugi na Katedri za patrologiju

i povijest dogmi ništa ne mijenja s obzirom na spomenuti temeljni interes: jedan i drugi razmišljali su, govorili, pisali i uopće djelovali s polazišta kršćanske vjere imajući u vidu ne samo njezin egzistencijalni, ljudski život oblikujući karakter nego i njezinu reflektiranu formu u kojoj se ona obraćala i predstavljala javnosti, naime – teologiju. Mislim da se za obojicu može reći kako je za njih teologija bila javno lice kršćanske vjere, njezino lice okrenuto prema javnosti društva i kulture u kojoj su obojica djelovala, bez obzira na specifičnosti toga društva i te kulture.

Potrebno je stoga ukratko upozoriti na to što znači da je teologija javno lice vjere te potom, u ovom okviru, riskirati kratak oris nekih temeljnih obrisa intelektualnog profila dvojice profesora, imajući u vidu ne samo njihovo nego i naše vrijeme. Na kraju krajeva, obljetnice trebaju reći nešto nama za naše vrijeme, ako trebaju biti nešto više od proslave decimalnog sustava.

Može se reći da vjera ima svoje privatno lice u svakom pojedinom vjerniku, nezamjenjivo i manje ili više originalno i stvaralačko. Teologija, pak, jedan je od načina njezine prisutnosti u javnosti Crkve i društva, i to u znanstvenom i uopće intelektualnom »sloju« ili razini javnosti. To je sve drugo samo ne slučajno kad se ima u vidu što je to teologija i koji su joj korijeni. Ona je *sermo de Deo*, govor ili diskurs o Bogu, koji ide za tim da metodički iznese na vidjelo i rastumači značenje, smisao (ili »istinu«) Božjih zahvata u povijesti ljudi te da to izrazi na opće razumljiv način tako da svaki čovjek koji je spreman s tim se suočiti može to razumjeti te eventualno, na temelju valjanih razloga, donijeti odluku u prilog vjerskog oblikovanja vlastite egzistencije u krilu zajednice vjernika. Onomu, pak, koji je već »u vjeri«, teologija pomaže da samoga sebe i splet svojih odnosa s drugima – pred Bogom – ispravno shvati i originalno oblikuje te tako dade svoj prilog izgradnji zajednice.

Svoje javnosti okrenuto lice kršćanska je vjera od samih početaka pokazivala u svojoj komunitarnoj dimenziji, kroz oblike ponašanja koji su bili zajednički i u tom smislu javni: apostolsko naučavanje i svjedočenje vjere te »lomljenje kruha« i zajednička molitva, na što se nadovezivala skrb za one najslabije u zajednici. Ti su se postupci ili oblici ponašanja s vremenom stabilizirali i standardizirali, tj. postali su obrednima; tako je kršćanska vjera postala religijom različitom od svih ostalih u Carstvu, što je rezultiralo progonima. U tom je kontekstu za kršćane niknuo također intelektualni izazov: objasniti suvremenicima pravi smisao njihove religije, jezikom i načinom koji je bio općenito razumljiv. Pritom se posegnulo i za onodobnom filozofijom. Tu imamo sustavne početke teologije kao javnog diskursa u tadašnjem društvu: vjera se predstavlja kao javna stvar također i u intelektualnoj javnosti.

Paralelno s tom počela se razvijati i druga dimenzija kršćanske teologije – i to sve intenzivnije s »konstantinskim obratom« – u odnosu s krivovjernim tumačenjima vjere: valjalo je dati i obrazložiti autentičnu interpretaciju vjere. Stvari su se rješavale na sinodama ili koncilima čije su mjerodavne formulacije (dogme) poput putokaza kojih se zajednica vjernika i svaki vjernik trebaju držati na svojem putu vjere. Ne smije se zaboraviti (a što se prečesto činilo!) da je kršćanstvo *put* ili *stil života* (usp. Dj 9,2; Ef 4,1 i dr.). To je nezamislivo bez teološke refleksije koja se odvijala javno, u najrazličitijim oblicima, od tumačenja Svetoga pisma preko sustavnog obrazlaganja kršćanskog učenja pa sve do polemika. Teologija se stoga posve razložno smije shvatiti, također, i kao *hologija*, nauk o putu. Uz intelektualnu vjersku formaciju osobni temperament teologa, koji su često bili i biskupi, igrao je također važnu ulogu – sjetimo se sv. Jeronima.

Treća dimenzija teologije, koja je i danas u javnosti najočevidnija te javno pokazuje vjeru u njezinoj intelektualnosti, od srednjeg vijeka nadalje vezana je uz univerzitete, čiji je teološki fakultet od početka važan dio. Univerzitet je ne samo važno nego upravo nezaobilazno *institucionalno* mjesto dijaloga, suočavanja i rasprave između javnog lica vjere i drugih oblika shvaćanja ljudskog života i stvarnosti u cjelini. Ne možemo na ovome mjestu ulaziti u sve peripetije kroz koje je kršćanska (napose katolička i protestantska) teologija prolazila od srednjeg vijeka do danas. No jedno se ipak može reći: dijalog s filozofijom koja se shvaća autonomno te potom sa znanošću i na koncu s literaturom i umjetnostima za teologiju ostaje trajni i sve hitniji imperativ ako ona treba i dalje biti ono što ona po svojoj naravi od početka jest: javno lice vjere ili prema intelektualnoj javnosti okrenuto lice vjere.

Sve u svemu, teologija se kroza sve svoje povijesne i kulturalne peripetije pokazuje kao instrument komunikacije vjere kao stila života ili »puta« i to kako u javnosti Crkve tako i u javnosti naprosto. Ona ima svoj karakterističan jezik i svoj način mišljenja – oboje je podvrgnuto imperativu inteligibilnosti, razumljivosti osobama kojima se teologija obraća. To, pak, znači da se teologija mora trajno prilagođavati – iz razdoblja u razdoblje, iz ambijenta u ambijent, pa čak i od slučaja do slučaja – prilagođavati se sposobnosti razumijevanja onih kojima je teološki diskurs upućen. Teologija jest i ostaje kulturalno uvjetovana.

Nakon ovoga, sve u svemu suviše kratkog i krajnje shematiziranog načelnog »izleta« u narav teologije kao javnog lica vjere, pokušajmo vidjeti kako se ona zrcali u liku naše dvojice profesora. Pritom unaprijed valja priznati: naš je pokušaj rizičan jer je nužno subjektivan te kao takav zahtijeva korekcije i nadopune.

Prvo što valja istaknuti jest njihov odgovor na izazove vremena i mjesta. Profesor Šagi-Bunić imao je svoje stalno mjesto na fakultetu i tu je poučavao pri Katedri za patrologiju, čiji je kasnije postao, također, i predstojnik. Istodobno pisao je i objavljavao u inozemstvu, u Italiji, na latinskom jeziku, jer je u tadašnjoj državi svaka javna djelatnost u teologiji, već samim izgonom iz Sveučilišta, bila onemogućena. Javnost za teologe praktički nije postojala. Profesor Bajsić u isto je vrijeme bio u Južnom Tirolu i spremao svoj doktorat. Koliko mi je poznato, nije se kanio vraćati u Jugoslaviju. Prekretnica je bio Drugi vatikanski koncil: otvorila su se nova polja rada unutar Crkve, počela se mijenjati, otvarati unutarcrkvena javnost. Šagi-Bunić postao je teologom savjetnikom nadbiskupu Franji Šeperu na koncilskim zasjedanjima u Rimu, a Bajsić je dobio poziv da radi na Katedri za filozofiju Bogoslovnog fakulteta. Nisu se izmakli izazovima: dok je prvi u isto vrijeme i dalje bio profesorom i savjetnikom u Rimu, drugi je držao svoja predavanja i seminare te prenašao kutije s knjigama i pomalo oformljivao fakultetsku knjižnicu (smislio joj je i sustav katalogizacije). To vrijeme otvaranja u Crkvi bilo je ujedno i vrijeme otvaranja jugoslavenskog društva: moglo se početi objavljivati vjerski tisak, najprije novine a potom i knjige, pri čemu je nemalu ulogu imao u zamahu koncilske obnove osnovan centar Kršćanska sadašnjost, uz druge izdavače. Izazovi su bili mnogostruki: od potrebne teološke obnove i implementacije koncilskih odluka i smjernica do prvih bojažljivih kontakata – riječ dijalog bila je više negoli samo moda! – s marksistima s jedne strane te s pravoslavcima i protestantima s druge strane. Teško nam je danas zamisliti to stalno rastuće bujanje novih prilika i njihovih izazova. Naša dvojica – uz mnoge druge valja posebno spomenuti njihova mlađeg kolegu profesora Turčinovića – pokazala su otvorenost i spremnost za dijalog. Tu se vidi jedna dimenzija vjere koja treba trajno biti prisutna i razvijana: vjera je otvaranje prema drugom i drukčijem, pa bio on doživljavan i kao protivnik. Vjera nije strah i zabrinutost za vlastiti opstanak. Ako ona u vremenima progonstva i stiske može pokazati i taj lik, to ipak nije ono trajno i njezino najintimnije. I u takvim okolnostima ona i dalje ima u sebi zapretanu dimenziju otvaranja za javnost. I to će u danim momentima biti prevaga.

Dijaloška angažiranost, dakako, nije bila bez rizika krivog shvaćanja pa i zlobnog podmetanja. Šagi-Buniću su spočitavali kako je »u crveno ofarbao bradu«, a Bajsiću da je nejasan, da se ne zna što »zapravo« hoće kad koji put kritički piše s obzirom na stanje unutarcrkvenih odnosa, a ne čini to isto i još upornije s obzirom na »protivnike«. A u pitanju je zapravo bila uvjerljivost svjedočenja vjere kroz život i za život, sve to popraćeno refleksijom na jednom

nivou koji je pokazivao što to znači za razum da vjera i evanđelje nisu svjetiljka koju valja skrivati pod postelju. Ta neudobna pozicija između čekića i nakovnja nije ih sprječavala da ustraju na vjeri kao otvorenosti te to riječju, napisima i kontaktima posvjedoče. U srži toga stava bilo je uvjerenje da se otvorenost i plodnost vjere u javnosti onodobnog, ali i svakog drugog društva, najjasnije, najjače i najuvjerljivije očituje na polju kulturalne djelatnosti – od pisane riječi, znanstvene i stručne te književne i poetske pa sve do filma – u kasnim sedamdesetim i osamdesetim godinama prošlog stoljeća.

Na razini Sveučilišta teologija nije značila ništa jer je stalno bila u izgonu, a čuvari komunističkog pravovjerja budno su pazili da ne bi došlo do kontaminacije njihovih kadrova. To dakako ne znači da nije bilo osobnih, pa i intenzivnih kontakata, ali o tome malo znamo. Na institucionalnoj razini, u osamdesetim godinama kontakti, npr. sa sociolozima i umjetnicima, išli su uglavnom preko Kršćanske sadašnjosti (izdavačka kuća i teološko društvo). No kulturalna prisutnost vjerske misli pokazivala se u prvom redu kroz pisanje i izdavaštvo: Bajsic je bio odgovorni urednik izdanja Kršćanske sadašnjosti i prema potrebi popravljao strojeva u tiskari ispod crkve Svetog Blaža, dok je Šagi-Bunić uglavnom radio izgovorenom i napisanom riječju na razvijanju misli Drugoga vatikanskog koncila u našoj Crkvi.

Njihovu profesorsku djelatnost možda bismo smjeli karakterizirati kako slijedi: Šagi-Bunić bio je nastrojen više poučavateljski, skoro pa školnički; umio je pokazati plodnost teološke misli za razmišljanje i za život kao i njezin razvitak kroz povijest vjere i teologije. Ta prema povijesti okrenuta dimenzija njegova teološkog pogleda bila je plodna za kreativno suočavanje s izazovima vlastite sadašnjosti, o čemu njegovi tekstovi bjelodano svjedoče. Uvjetno rečeno, više po stilu negoli po sadržaju, bio je platonički nastrojen, što i nije čudno ako se ima u vidu da je po struci bio patrolog. Taj platonički naboj osjeća se u uvjerenju s kojim je umio obrazlagati snagu ideje u teologiji, ideje koja daje svjetla za vjeri adekvatno postupanje.

Bajsic je, pak, bio kako u svojem poučavanju tako i u svojem pisanju, posebice u svojim kratkim tekstovima, više sokratsko-majeutički nastrojen: dovesti slušatelja i čitatelja – a pogotovo studenta – na to da sam počne misliti svojom glavom, razmišljati i roditi svoju misao te ju razumljivo, argumentirano i odgovorno izreći, također, u prostoru javnosti. Pritom je gotovo redovito, poglavito sa studentima, ali i inače, dolazilo do nesporazuma: dok je on išao za tim da mu sugovornik – primjerice, student na ispitu – pokaže kako umije razmišljati, druga je strana dolazila s gotovim tezama i naučenim mislima koje samo treba spretno reproducirati. To, pak, nema veze s filozofijom, pa ni s

onom na teološkim učilištima: studij filozofije je obrazovanje za samostalno mišljenje i poimanje same stvari mišljenja, pa bila to čovjekova vjera i Božja objava, tako da se umije razumljivo izraziti, komunicirati.

Filozofiju na teološkom fakultetu Bajsić je naime shvaćao tradicionalno kao propedeutiku: uvodni studij u teologiju kojemu je svrha studenta osposobiti za intelektualno suočavanje sa sadržajem vjere pod vidom njegove racionalne prezentacije u javnosti Crkve i društva. Šagi-Bunić, pak, neumorno je išao za tim da pokaže povijesno lice teologije – i za nju vrijedi: *theologia filia (sui) temporis*: ona je rasla i mijenjala se kroz vrijeme. Razumjeti to bitna je pretpostavka da se adekvatno teološki odgovori izazovima vlastitog vremena. Stoga se on nije ustručavao javno i pismeno komentirati, također, i zakonske propise o vjerskim zajednicama, koje su komunistički dušobrižnici brižljivo držali na oku – pogotovo u Hrvatskoj – te ih nastojali zakonski »stjerati u red« uz istodoban privid nazovidemokratskog postupka. Vjerojatno su mu neki i stoga predbacili da je »u crveno ofarbao bradu«.

Kad se počelo pokazivati kako je »svaka sila za vremena«, pa tako i ona komunistička, obojica profesora su već dobrono osjećala ne toliko teret godina koliko istrošenost snaga u dijelom vrlo neudobnoj poziciji između čekića i nakovnja. Bajsić, taj »čovjek za lijek« (kako ga je nazvao Šagi-Bunić), naglo je obolio i umro u ratnoj 1994. godini, a Šagi-Bunić je trajno osjećao posljedice moždanog udara sve do svoje smrti 1999. godine. Kroz to vrijeme bitno reduciranih sposobnosti i sila on je – mnogima nerazumljivo i čudno – neumorno isticao jednu posebnu javnu crtu vjere pa time i teologije: Isusovu smjerodavnu riječ u kojoj se neponovljivo zrcali kako je vjera bitno više od morala kojeg u sebi nužno uključuje. Ili, drukčije rečeno, kako pravednost samu sebe nadilazi u ljubavi: »Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učinite« (Mt 25,40). Tako je to kad se Bog u Isusu Kristu trajno i nepovratno poistovjećuje sa svakim čovjekom. Tu se vidi, možda najprije dosta mutno, a potom sve jasnije, da u vjeri i u teologiji postoji nešto neizrecivo duboko i lijepo, neizrecivo samo po sebi, ali neizrecivo, također, zbog ograničenih mogućnosti ljudskog jezika, a što se može osjetiti, također, kao posljedica moždanog udara. Na to nešto neizrecivo duboko i lijepo i praktično valja upozoriti, to pokazati – pa i na Šagi-Bunićev način: naime tako da se na vestu utkaju slova i brojevi: »Mt 25,40«. *Sapienti sat!*

I još nešto, možda manje važno za teološki fakultet, ali ne i za teologiju, naprotiv! Obojici nije bilo strano ni »lomljenje kruha«: redovito su slavili euharistiju. Valja se sjetiti pogotovo njihovih nedjeljnih euharistija u kapelici Svetog Roka i u crkvi Svetog Mihaela. I dakako, propovijedali su, tumačili evanđelje

za život okupljene zajednice. O tome bi mogli drugi – sudionici – više i bolje kazivati; na ovome se mjestu to spominje radi toga da se ne bi zaboravilo kako iskustvo slavljenja euharistije i sudjelovanja u njoj (bez obzira u kojem dijelu crkve netko stajao, sjedio ili klečao!) bitno spada u teologiju ako ona doista jest i treba biti lice *vjere* okrenute javnosti ili naprosto *javno* lice vjere.

Imajući u vidu posljednje godine života naše dvojice profesora, proživljene u ozračju Domovinskog rata, hrvatske državne samostalnosti, ali i slobodne javnosti (bez obzira na svu njezinu medijsku izmanipuliranost) nameću mi se dva osjećaja. Najprije, kako bi bilo dobro imati obojicu uza se i s njima razmijeniti koju riječ, ne pitati ih za savjet (oni, a pogotovo Bajsić, nisu to voljeli, naime da ih se pita za savjet!), nego s njima diskutirati problem, tragati za rješenjima i – riskirati odluku. I drugi ovom protivan osjećaj: Oni su svoje dali za svoje vrijeme, javno, odgovorno i sa smislom za rizik, a na onima koji su nakon njih došli na njihova mjesta sada leži odgovornost da istim stilom, javno, odgovorno i sa smislom za rizik odluke i postupka oblikuju teologiju kao javno lice vjere danas. Polje napetosti između ovih dvaju osjećaja moglo bi biti inspirativno i plodonosno – valja se u njemu »nastaniti«, iz njega misliti i djelovati.

Mjesta djelovanja neusporedivo su šira negoli u njihovo vrijeme. Etički izazovi za teologiju na polju bioetike (početak i kraj života) i znanosti općenito te gospodarstva, financija i politike golemi su, a koraci koji se s raznih strana poduzimaju mogu biti sudbonosni za čovječanstvo. Pad vjerodostojnosti institucija općenito, a religijskih napose, kao i rastući individualizam zahtijevaju od teologa ne samo solidnu informiranost nego još više i snagu refleksije koje uzmažu sagledavati poruku vjere u spomenutim kontekstima ljudskog života i djelovanja te ju adekvatno prezentirati u javnosti i ući u javnu raspravu gdje se to traži. Medijska halabuka i postmoderni celebriranje proizvoljnosti i neobvezatnosti ne pogoduju teološkoj misli, a ona muku muči da zauzme adekvatan intelektualni stav i nađe razumljiv jezik u tome novom kulturnom ozračju. Upravo zato valja odoljeti napasti povlačenja u bjelokosnu kulu nedodirljivosti i izložiti se pogledu javnosti kompetentnom riječju i angažmanom.

Ako išta, onda bi se od naše dvojice profesora moglo naučiti svakako ovo: bez straha i promišljeno, dijaloški i kritički prihvatiti izazov i ići koracima koji su mogući u novom prostoru javnosti u Crkvi i u društvu.

A ono posljednje, odakle se taj stav dade izvesti, bilo bi ovo: ako je teologija javno lice vjere u dimenziji intelektualnosti i kulture dotičnog vremena i društva, onda vjera koja se kroz teologiju javno manifestira mora biti, *također*, osobna vjera samog teologa. Teologiju kao racionalan i koherentan diskurs

mogu razumjeti i oni koji ne vjeruju, ako ih ona uopće zanima. Ali ukoliko ona treba biti to što ona jest: javni diskurs koji manifestira vjeru u intelektualnoj javnosti, onda ta manifestacija i njezino razvijanje može biti djelo *samo* onoga koji i sâm vjeruje u krilu zajednice vjernika.

Odatle slijedi: teologija kao javno lice vjere ujedno je, također, i javno lice vjere samog teologa. Stoga još prije javne funkcije teologije dolazi osobno vjersko svjedočenje samog teologa kao nešto samo po sebi i uključno dano u njegovu bavljenju teologijom. Kod obojice naših profesora to je bilo posve očevidno, s njihovim osobnim stilom, specifičnostima i naglascima jer su oni bili sve prije nego samo šablonizirani teolozi skrojeni po tuđoj mjeri. Ta osobna dimenzija vjere u studiranju teologije i u bavljenju njome ne smije se izgubiti iz vida ni na institucionalnoj razini pogotovo danas kada svatko može studirati teologiju i postići teološku diplomu bez obzira na osobni (ne)vjerski stav.

Personalna dimenzija teološkog svjedočenja vjere postaje tim važnija što mediji komuniciranja u dosad neviđenoj mjeri personaliziraju sve odnose i sve javne manifestacije, uključujući i one političke, a da o religioznima i ne govorimo. Stoga, kad teolog nastupa u javnosti, počam od katedre pa sve do televizije, važno je imati znanje, biti informiran i vičan razumljivu i jasnu govoru, ali je još važnije da on, teolog, bude i nastupi kao vjerodostojna osoba čija je vjera koherentna s njegovim životom i načinom djelovanja.

Možda je najprikladnije završiti ovaj uvodnik riječima Vjekoslava Bajsića koje upozoruju na to da se budućnost gradi sada, pa tako i budućnost teologije: »Ne možemo opozvati svoju vjernost prošlosti. Crkva je jedna i u povijesti. No ipak moramo u prvom redu biti solidarni s današnjim čovjekom. Za prošlost ne odgovaramo mi. Za budućnost ćemo odgovarati.«